

Istorinė universitetinio aukštojo mokslo sampratos raida

Ingrida Tinfavičienė

Socialinių mokslų (edukologijos) doktorantė
Vilniaus universiteto
Edukologijos katedra
Universiteto g. 1/9, Lt-01513 Vilnius
Tel. (8 5) 266 76 25

Žinių visuomenėje kyla naujų reikalavimų aukštajam mokslui ir aukštojo mokslo institucijoms. Atlikus mokslinės literatūros analizę, straipsnyje apžvelgiama istorinė aukštojo universitetinio mokslo sampratos raida bei esminių tradicinių aukštojo mokslo bruožų, kaip akademinė laisvė, institucinė autonomija, mokslinė veikla, mokslo ir studijų vienovė, santykių paritetiškumas, atvirumas, kritinio mąstymo ugdytas, aktualumas šiuolaikinės visuomenės kaitos sąlygomis.

Pagrindiniai žodžiai: aukštasis universitetinis mokslas, aukštojo universitetinio mokslo bruožai, universitetas.

Įvadas

Lietuva, reformuodama aukštojo mokslo sistemą, siekia žinių ir informacinės visuomenės kokybių. Sėkminga aukštojo mokslo reforma bus galima tik tuo atveju, jei bus išgilinta ir atsižvelgta į pasaulinį istorinį universitetinio aukštojo mokslo raidos kontekstą. Mokslininkų vieningai pripažįstama, kad universitetai turi tokias tradicijas bei bruožus – autonomiją, akademinę laisvę, mokslo ir studijų vienovę, demokratiškumą – kurie sudaro pradinės aukštojo mokslo idėjos esmę ir kurie turi būti saugomi nepaisant šiuolaikinės visuomenės kaitos bei šiuolaikiniam aukštajam mokslui būdingų reiškinių. Užsienio bei Lietuvos mokslininkų darbuose (R. Barnett, 1990; I. Wyatt, 1990; K. Edwards, 2004, Smith A., Webster F. 1997, A. Maccina, 1990; P. Jucevičienė, 1994, 1996, 2005; L. Krau-

jutaitytė, 1998; D. Gudaitytė, 2001; A. Samalavičius, 2003; ir kt.) yra nagrinėjama aukštojo mokslo kilmė, bruožų bei funkcijų istorinė raida bei šiuolaikinio aukštojo mokslo skirtingų koncepcijų apraiškos, tačiau susistemintų ir aukštojo universitetinio mokslo raidos panoramą šiuolaikinio aukštojo mokslo reformos kontekste atskleidžiančių darbų nėra daug.

Straipsnio tikslas – aukštojo universitetinio mokslo sampratos istorinė analizė.

Straipsnio uždaviniai:

1. Išanalizuoti aukštojo universitetinio mokslo kilmę.
2. Palyginti aukštojo universitetinio aukštojo mokslo sampratą skirtingose aukštojo mokslo traktuotėse.
3. Įvertinti Lietuvos universitetinio aukštojo mokslo raidą bei dabartines aktualijas.

Straipsnio **metodologinį pagrindą** sudaro šios nuostatos:

- aukštojo mokslo ugdymas grindžiamas liberalaus ugdymo nuostatomis, akcentuojant demokratijos ir aukštojo mokslo vertybių ryšį (R. Barnett, 1990, 1994, 1997; McLaughlin, 1997; Smith, Webster 1997; D. Gudaitytė, 2000; L. Kraujutaitytė, 2002);
- Lietuvos aukštasis mokslas vertinamas laikantis bendros Europos Sąjungos švietimo politikos nuostatų;
- šiuolaikinis aukštasis mokslas vertinamas žinių visuomenės (P. Drucker, 1993), informacinės visuomenės (M. Castells, 2005, F. Webster, 2006) bei globalizacijos koncepcijų kontekste.

Analizuojant aukštojo universitetinio mokslo istorinį kontekstą ir sampratos raidą buvo naudoti mokslinės literatūros šaltiniai, taip pat aukštojo mokslo veiklą reglamentuojančių įstatymų, norminių dokumentų, loginės ir lyginamosios analizės, apibendrinimo **metodai**.

Aukštojo universitetinio mokslo kilmė

Šiuolaikinis universitetinis aukštasis mokslas gali būti įvertintas aptarus nuo klasikinio aukštojo mokslo iki šių dienų jo raidą lėmusius veiksnius. Dauguma tyrinėtojų Lietuvoje ir užsienyje (R. Barnett, 1990; P. Scott, 1995; V. Šveikauskas, 2000; D. Gudaitytė, 2000; A. Samalavičius, kt.) teigia, kad aukštojo mokslo užuomazga galima laikyti Antikinės Graikijos palikimą: Platono akademijoje egzistavusi pagrindinė mokymo forma – dialogas, kurio metu buvo kritikuojamos turimos žinios, plečiamos žinojimo ribos, kaupiamas žmogaus tezauras (žinių lobynas). Šiame procese tas, kuris mo-

kosi, kritiškai analizuoja ir vertina įgytas žinias. Tradiciškai aukštojo mokslo ištakos tapatinamos su pirmųjų universitetų – Bolonijos (1088 m.), Paryžiaus (1199 m.) atsiradimu. XIII a. atsiradę universitetai išaugo iš mokytojų ir mokinių sambūrių ir buvo korporacinio pobūdžio (A. Maceina, 1990). Viduramžių supratimu, tai buvo ne vieta, o žmonių grupė. Tai buvo tiesiog *universitas*, arba prisiekusi studentų ir dėstytojų bendruomenė, susibūrusi draugėn pritaikius gildijų sistemą (J. W. Baldwin, 1996). Universitetai telkė savy mokymą ir iš dalies mokslo žinių kūrimą. Žinios tapo kultūrine jėga, universitetai rengė daug inteligentijos atstovų, kurie stūmė priekin visą to meto gyvenimą. Korporacinis universitetų pobūdis, pasak J. W. Baldwin (1996), lėmė keletą iki šių dienų išlikusių universiteto bruožų: pirmiausia, tai buvo *autonominė* mokymo ir mokslo įstaiga. Nepriklausomybė buvo traktuojama kaip laisvė nuo kontrolės ir išorinių apribojimų. Viduramžių universitetas buvo atviras visiems ir, nepaisant kompetencijos skirtumų, tiek studentai, tiek dėstytojai kartu dalyvavo studijų veikloje, – šis universiteto savitumas vienų mokslininkų įvardijamas kaip demokratiškumas (J. W. Baldwin, 1996, A. Maceina, 1990, kt.), kiti autoriai (T. Kačerauskas, E. Zavadskas, 2006) pirmųjų universitetų demokratiškumu smarkiai abejoja, teigdami, kad pirmieji universitetai kūrėsi nedemokratinėmis sąlygomis, nes privilegijos – vienas iš svarbiausių universiteto atsiradimo veiksnių – buvo „imperatoriaus valios aktas“ (T. Kačerauskas, E. Zavadskas, 2006). Viduramžių universitetuose studijų uždavinys buvo perteikti esančias žinias ir jas įsisąmoninti. Tačiau krikščioniškos religijos doktrinos ribojo objektyvių žinių ir tiesos paiešką, diskusijų dalyviai – studentai ir dėstytojai – turėjo patvirtinti tikėjimo tiesas, o tokiai tiesai įrodyti nebuvo reikalingi stebėjimo ar tyrimo

metodai (A. Poškienė, 1998). Ilgainiui mokslas nuo religijos atsiskyrė vis labiau pripažįstant empirinio tyrimo svarbą, tačiau savarankiškas mokslinis tyrinėjimas nebuvo būdingas viduramžių universitetams.

Aukštojo universitetinio mokslo sampratų kaita

Viduramžiais susiklosčiusi universitetinių studijų forma beveik nepakitusi gyvavo iki Naujųjų laikų. Pradėjus mokslinius atradimus taikyti technologijų ir industrijos plėtrai, formuojantis naujiems socialiniams santykiams, ėmė keistis ir lavinimo tikslai, daugėjo mokslinių tyrimų, susijusių su industrijos ir technologijos raida, tad švietimui, taip pat ir universitetui, iškilo naujų uždavinių. XIX a. pradžioje steigiant pavyzdinį vakarietiškos institucijos modelį – Berlyno universitetą – išryškėjo nauja aukštojo mokslo koncepcija, turėjusi įtakos visam Vakarų pasauliui ir pradėjusi naują aukštojo mokslo raidos etapą. Idėjos autorius ir reformos sumanytojas *W. von Humboldt* (1767–1835) rėmėsi kitų dviejų vokiečių mąstytojų – J. G. Fichtės ir F. D. E. Schleiermacherio – siūlytomis aukštojo mokslo reformos idėjomis, iš kurių didesnę įtaką turėjo liberalesnė F. D. E. Schleiermacherio koncepcija (Lyotard, 1992). Von Humboldt *Tyrimų universitetas* (P. Jucevičienė, 2005) sujungė savy tyrinėjimus ir mokslą. Jo pastangomis buvo įtvirtinta nuomonė, kad tyrimai yra pagrindinė universitetų veikla. W. von Humboldto vykdomą reformą galima būtų vadinti „mokslas mokslui“. Be to, iš naujos universiteto koncepcijos kilo 2 svarbios nuostatos. Pirma, tai studentų laisvė rinktis studijuojamą programą. Antra, tai dėstytojų laisvė įsitraukti į tyrimus ir kurti naujus dalykus (Edwards, 2004). W. von Humboldt pasiūlyti naujai steigiamo Berlyno universiteto principai lėmė

universiteto, kaip institucijos, modernizavimo pradžią: tai *mokslinių tyrimų ir studijų vienovės* principas bei *dėstytojų ir studentų paritetiškumą garantuojančios akademinės laisvės* principas (L. Kraujutaitytė, 2002). W. von Humboldt paskelbta koncepcija atvėrė kelią mokslo ir studijų integracijai. Klasikinis universiteto principas – mokslo ir studijų vienovė – sujungė mokslą ir studijas į bendrą procesą toje pačioje aukštojo mokslo institucijoje. Palengva moksliniai tyrimai tapo neatsiejama universitetinio ugdymo dalimi, o svarbiausiu universitetinio lavinimo uždaviniu tapo studentų mokymas tyrinėti, formuoti ir transformuoti žinias taip, kad jos ne tik atitiktų, bet ir aplenkų praktikoje vykstančias permainas (L. Kraujutaitytė, 2002). Imta naujai traktuoti dėstytojo ir studento santykius, kai buvo akcentuojamas ne pavaldumas dėstytojui, o studento laisvė ir savarankiškumas. Pagal šį principą studentai galėjo patys planuoti savo studijas, pasirinkti mokymosi kursus bei lankyti skirtingus universitetus, t.y. studentas pats galėjo nuspręsti, ką, kada ir kur mokytis. Nepaisant išsimokslinimo, amžiaus, socialinio sluoksnio, tautinių ar kitokių skirtumų, kiekvienas galėjo laisvai reikšti savo poziciją (A. Poškienė, 1998). Tokiomis idėjomis paremta aukštojo mokslo reforma vokiečių universitetus pavertė pirmaujančiais centrais, o XX a. ši ideologija tapo vyraujančia aukštojo mokslo sistemos ideologija visame pasaulyje. XIX a. viduryje Dubline *J. H. Newman* (1852 m.) pasiūlė teorinę aukštojo mokslo koncepciją, kuri, nors ir netapo praktine universiteto veiklos programa, tačiau turėjo įtakos vėlesniems aukštojo mokslo teoretikams, o kai kurios joje pareikštos mintys išlieka aktualios ir modernioje visuomenėje. Newman manymu, svarbiausia universiteto misija buvo teikti platų išsilavinimą, t.y. ne praktinis žinių pritaikymas, o Žinija pati savaime. Lavinimas universitete tu-

ri remtis ne specializuoto, bet visuotinio žinojimo išsamoninimu. Newman lavinimo koncepcijoje labai svarbi buvo proto veikla. Universitetinis išsilavinimas, autoriaus nuomone, yra nesuderinamas su rengimu konkrečios profesijos praktikai. Jo manymu, universiteto idėja – būti laisvo tyrinėjimo ir laisvo mokymo įstaiga, visu mokslinių darbų židiniu. Šioje aukštojo mokslo koncepcijoje žinių kūrimas akcentuojamas kaip ypač svarbi universiteto funkcija, kuriai reikalingos suvienytos profesorių ir studentų pastangos, todėl bendradarbiavimas studijų procese yra būtinas (A. Samalavičius, 2003). A. Fleksneris XX a. pradžioje išdėstė savąj universiteto koncepciją, pagal kurią pagrindinės universiteto funkcijos yra: Žinijos ir idėjų konservavimas, Žinijos ir idėjų interpretacija, tiesos ieškojimas ir visa tai praktikuojančių studentų rengimas (A. Samalavičius, 2003). Žinijos ir idėjų konservavimas visais laikais buvo suvokiama kaip viena esminių universiteto funkcijų, tačiau universitetas jau nebegalėjo tenkintis vien Žinijos saugojimu, reikėjo nuolat keisti žinių interpretavimo rakursus. Universitetą Fleksneris suvokė kaip intelektualaus gyvenimo centrą, kuriam koncentruojasi modernios visuomenės mokslinės žinios ir plėtojami Žinijų gausinantys tyrimai. Ispanų filosofas J. O. Gassetas paskelbtame veikalė „Universiteto misija“ (1930) apibrėžė tris universiteto uždavinius – kultūros perteikimas, profesinis lavinimas, moksliniai tyrimai ir mokslininkų pamainos rengimas. Esminė universiteto užduotis – kultūros perteikimas asmenybei ir visuomenei. Universitetas buvo interpretuojamas kaip mokslo ir intelekto koncentracija vienoje institucijoje, tačiau taip suvoktas mokslas centrinę vietą turėjo užleisti kultūrai. Anglo F. R. Leavis (1943) universiteto idėjos versijoje pabrėžiama universiteto svarba kultūrai ir iškeliamas vienas svarbiausių aukštojo

mokslo uždavinių – santykio tarp bendrojo išsilavinimo ir specializuoto žinojimo nustatymas.

K. Jaspers universitetinė koncepcija siejasi su gilesniu požiūriu į žmogų šiuolaikinėje visuomenėje ir į tam tikrą pačios visuomenės išsivystymą. Veikalė „Universiteto idėja“ (1946) autorius išskiria tokias universiteto funkcijas: teikti profesinį išsilavinimą, užtikrinti visapusišką bendrąjį ugdymą ir daryti tyrimus. K. Jaspers pabrėžė *akademinės laisvės, paritetinių dėstytojo ir studento santykių bei institucinės autonomijos* svarbą. Kiek vėliau britas M. Oakeshotes (1962) išdėstė savąj universiteto idėją, pagal kurią universitetinis lavinimas neturi konkretaus tikslo, o universitetui būdingi 4 bruožai – vienoje vietoje susitelkusių asmenų bendrija, kuri domisi civilizacijos intelektiniu kapitalu, o šis kapitalas suvokiamas ne kaip Žinijos sanakaupa, bet kaip mąstymo būdų įvairovė bei intelektinės veiklos kryptis, tai nėra mokymosi ar tyrimų, tai yra lavinimo vieta. Be to, visi šios bendrijos nariai užsiima mokymu (A. Samalavičius, 2003).

Taigi dviejų pagrindinių XIX a. veikėjų – W. von Humboldt ir J. H. Newman – išsakytos mintys, nors ir yra skirtingos bei pabrėžia skirtingus dalykus, tapo dominuojančios ir formavo visuotinį požiūrį, kad universitetai privalo būti įtraukti į tyrimus ir teikti liberalų daugelio dalykų lavinimą. Humboldt teorijos pagrindu buvo kuriamos ir šiuolaikinės aukštojo mokslo ugdymo koncepcijos. K. Minoque (1973) savo pateiktoje universitetinėje aukštojo mokslo koncepcijoje teigia, kad akademinė analizė – tai su praktika nesusijęs tęstinis intelektualus procesas, neturintis akivaizdaus pabaigos taško. Mokslininkai (tyrėjai) turi asistentus – studentus, kurie susiduria su tiriamą problema pirmą kartą. Žinios atskleidžiamos bendraujant, todėl tiesos ieškojimas priklauso ir nuo tarpasmeninių santykių. Bendravimo forma – sokratiškas pokal-

bis, todėl abu dalyviai laikomi laisvi. R. Barnett (1990) išskiria dvi liberalaus ugdymo aukštojo mokslo koncepcijas. Pirmoji – tai konservatyvi koncepcija, kuri teigia, jog esminis žodis, apibrėžiantis liberalaus ugdymo esmę, yra laisvė. Pagal šią koncepciją kiekvienas individas turi savyje laisvės sėklą ir aukštojo mokslo tikslas – padėti šiai sėklai išdygti ir augti. Geriausias būdas tai padaryti – užtikrinti, kad studijų programa ir visa studijų sistema sudarytų sąlygas individo laisvei reikštis ir vystytis. Ši koncepcija labiau akcentavo platų, įvairiapusį, konstruojamą iš įvairių mokslo sričių ir kryptų studijų turinį, kuris lietuviškoje aukštojo mokslo literatūroje dažniausiai vadinamas „bendrosiomis studijomis“, užtikrinančiomis „bendrajį“ ar bendrauniversitetinį parengimą. Antroji, vadinamoji radikalioji, koncepcija suteikia esminę reikšmę žodžiui „išsivadavimas, išlaisvėjimas“. Pagal šią koncepciją egzistuoja daug individų veikiančių ir pančiojančių psichologinio ir socialinio pobūdžio barjerų ir suvaržymų. Todėl studijos turi tapti laisvėjimo procesu, padedančiu individams suprasti jiems poveikį darančias jėgas; studijos turi tapti procesu, kuris leistų individui pereiti savianalizės, savęs supratimo ciklą ir įgalintų pažvelgti į save nauju žvilgsniu. Dėl šios priežasties svarbi universiteto studijų prasmė – bendrasis ne tik turinio, bet ir parengimas būdų, leidžiančių išugdyti išsilavinusį, laisvą žmogų (D. Gudaitytė, 2001).

XX a. universitetas yra laikomas pagrindine modernios visuomenės institucija, kuri yra vadinama *Mokymo ir tyrimų universitetu* (P. Jucevičienė, 2005). Taip yra dėl kelių priežasčių: pirmiausia, pabrėžiamas mokymas plečiant studentų žinias, kurios yra ne naujos žmonijai, bet naujos studentams; antra, tyrimai yra orientuoti į sukūrimą naujų žinių, kurios būtų naujos visai žmonijai. Apibendrinami R. Barnett, 1990;

A. Smith & F. Webster, 1997; J. Wyatt, 1990; A. Maccinos, 1990; P. Jucevičienė, 1996, 2005; L. Kraujutaitytės, 1998; D. Gudaitytės, 2000; A. Samalavičiaus, 2003, ir kitų autorių darbuose analizuotus istorinius aukštojo mokslo raidos aspektus, galime skirti šias pagrindines aukštojo mokslo sampratas, kurios lėmė aukštojo mokslo minties raidą bei reformas tiek Vakarų Europoje, tiek Jungtinėse Amerikos Valstijose nuo XIX a. iki XX a. pabaigos (žr. 1 lentelę).

Apie aukštąjį universitetinį mokslą XXI a. kalbama globalizacijos kontekste, akcentuojant masiškėjimo, fragmentizacijos, komercializacijos, standartizacijos, internacionalizacijos reiškinius (P. Jucevičienė, 1997; R. Želvys 2004, 2005; V. Zuzevičiūtė, 2005, kt.), kurie sąlygojo naujų reikalavimų aukštajam mokslui atsiradimą (J. Figel, 2006): didinti „geografinį ir tarpsektorinį mobilumą“, išplėsti realią universitetų autonomiją ir atskaitomybę, peržiūrėti universitetų finansavimo sistemą ir užtikrinti tinkamą jos veikimą; stiprinti bendradarbiavimą su socialiniais partneriais, plėsti tarpdalykiškumą, atnaujinti mokymo programas siekiant aukštojo mokslo kokybės.

Lietuvos aukštojo universitetinio mokslo raida ir dabartinė situacija

Aukštojo mokslo atsiradimas Lietuvoje siejamas su pirmojo Vilniaus universiteto (1579 m.) įkūrimu. Ilgą laiką jis buvo vienintelė aukštojo mokslo įstaiga Lietuvoje, Vilniaus universitetas, jo istorija atspindi visus šalies politinio gyvenimo tarpsnius. Lietuvos aukštojo mokslo sistema po Nepriklausomybės atgavimo susidūrė su tais pasauliniais aukštojo mokslo reiškiniais, dėl kurių jau gerą dešimtmetį buvo diskutuojama pasaulyje, bet nebuvo žinoma Lietuvoje. Nuo aukštojo mokslo sistemos reformos pradžios pasiekta:

1 lentelė. Aukštojo universitetinio mokslo sampratų apžvalga

Autorius	Idėjos esmė
Gottlieb Fichte (1807)	Pagrindas – transcendentinis idealizmas. Universiteto tikslas – ne tik teikti žinių, bet ir mokyti jomis naudotis. Aukštojo mokslo įstaiga privalo dalyvauti visuomenės gyvenime.
Friedrich Daniel Ernst Schleiermacher (1808)	Pagrindas – humanistinis liberalizmas. Pabrėžtas akademinės laisvės principas. Universiteto tikslas – žinojimo vienovė. Universiteto užduotis – išugdyti gebėjimą savarankiškai tyrinėti, išrasti, išdėstyti.
Wilhelm von Humboldt (1809)	Pagrindas – liberalizmas ir „mokslas mokslui“ principas. Universiteto paskirtis – plėtoti mokslą giliausia ir plačiausia to žodžio reikšme. Universiteto veikimo pagrindiniai principai – autonomija ir laisvė, laisvas ir nesuinteresuotas bendradarbiavimas.
John Henris Newman (1852)	Pagrindas – liberalus ugdymas. Universiteto tikslas – suteikti ugdytiniui platų liberalų išsilavinimą, o galutinis tikslas – ne praktinė nauda, o pati Žinija, kuri yra savaime vertinga. Žinojimas – svarbiausias, galutinis ir vienintelis universitetinio lavinimo tikslas. Universiteto paskirtis – ne kurti žinias, o jas perteikti visuomenei ir asmenybei.
Abraham Flexner (1923)	Pagrindiniai universiteto uždaviniai – Žinijos ir idėjų saugojimas, jų interpretavimas ir visa tai praktikuojančių studentų rengimas. Universiteto tikslas – siekti mokslinio žinojimo, plėtoti mokslą ir žinias, tyrimą siejant su mokymu. Profesinį ar techninį lavinimą turi suteikti kitos institucijos.
Josse Ortega y Gasset (1930)	Pagrindas – humanistinė ugdymo koncepcija. Pagrindiniai universiteto uždaviniai – kultūros perteikimas, profesinis lavinimas, moksliniai tyrimai ir mokslininkų pamainos rengimas. Esminė universiteto paskirtis – kultūros perteikimas asmenybei ir visuomenei.
F. R. Leavis (1943)	Universiteto tikslas – ugdyti studentus sprendžiant universalias ir esmines žmogaus problemas. Pagrindinis dėmesys universitetinėse studijose skiriamas humanistinei dimensijai, kuri turi tapti mokslo dalykų pagrindu.
Robert Maynard Hutchins (1936)	Universitetas turi siekti intelekto tobulinimo ir nesuinteresuoto žinojimo. Vienas pagrindinių universiteto tikslų – pildyti Žinijos visumą.
Karl Jaspers (1946)	Pagrindas – liberalus ugdymas. Svarbiausios universiteto funkcijos – teikti profesinį išsilavinimą, užtikrinti visapusišką bendrąjį ugdymą ir daryti tyrimus. Universitetas privalo siekti mokslinių žinių vienovės, neapsiriboti specialiujų žinių ar duomenų kaupimu. Tyrimų ir dėstymo derinimas yra vienas svarbiausių universiteto principų.
Michael Oakshott (1950)	Pagrindas – konservatizmas. Pagrindinės universiteto charakteristikos: vienoje vietoje susitelkusių asmenų bendrija, kuri domisi žmonijos intelektiniu kapitalu. Šis kapitalas – tai mąstymo būdų įvairovė bei intelektinės veiklos kryptis, universitetas – lavinimo vieta, turinti savo specifiką; visi šios bendrijos nariai užsiima mokymu.
Kenneth Minogue (1973)	Pagrindas – funkcinis požiūris į aukštąjį mokslą. Aukštasis mokslas suprantamas kaip visuomenės vertybė ir aukštojo mokslo efektyvumas yra matuojamas jo indėliu į visuomenės gerovę. Žinios universitete atskleidžiamos bendradarbiaujant mokslininkams (tyrėjams) ir studentams. Žinios skleidžiamos bendraujant, todėl svarbūs yra laisvi tarpusavio santykiai.
Robert Barnett (1990)	Siekiant išsaugoti aukštojo mokslo idėjos unikalumą privalu ne tik atgaivinti tradicinius aukštojo mokslo bruožus, bet ir įvertinti, kaip iš naujo į juos žvelgia moderni visuomenė.

- 1991 metais priimtas mokslo ir studijų įstatymas, įteisinantis aukštųjų mokyklų autonomijos ir akademinės laisvės principą. Aukštosios mokyklos įgijo akademinę, administracinę, ūkio ir finansų veiklą apimančią autonomiją bei teisę savarankiškai spręsti savo vidaus gyvenimo klausimus: valdymo, studijų, mokslinės ir meninės veiklos ir kt.
- Mokslo ir studijų įstatymu įteisinta Lietuvos aukštojo mokslo triapakopė studijų sistema, kurią sėkmingai baigus suteikiami atitinkamai bakalauro, magistro laipsniai arba jiems prilygstantys bei daktaro mokslo laipsnis.
- Mokslo ir studijų įstatymas įteisino studijų ir mokslo vienvė.
- Mokslo ir studijų įstatymas įteisino akademinę aukštųjų mokyklų savivaldą ir senatų, kaip aukščiausios savivaldos institucijų, vaidmenį: senatas gavo teisę rinkti aukštosios mokyklos rektorius ir senato pirmininką, tvirtinti prorektorius, fakultetų dekanus, katedrų vedėjus, kitų padalinių vadovus.
- 2000 metais priimtas Aukštojo mokslo įstatymas įteisino binarinę aukštojo mokslo sistemą. Pagal šią sistemą šalia universitetų Lietuvoje atsirado neuniversitetinės aukštojo mokslo institucijos – kolegijos. Universitetai siūlo akademinį ir profesinį studijų programas, pagal kurias studentai įgyja išsamų teorinį išsilavinimą. Neuniversitetinės studijos yra orientuotos į profesinių studijų programas, konkrečią praktinio ar technologinio pobūdžio profesiją.

Lietuvos švietimo dokumentų analizė (Aukštojo mokslo baltoji knyga 1999, Lietuvos švietimo plėtotės gairės 2003–2012, Lietuvos Respublikos Vyriausybės programa 2004–2008, Lietuvos aukštojo mokslo sistemos 2006–2010 metų plėtros planas (projektas), studija „Universitetų

pajėgumas vykdyti magistrantūros studijas“ (2004–2006 m.)) bei mokslininkų darbuose (A. Čižas, 2001; P. Jucevičienė 2002, 2005; I. Savickienė 2005; I. Klimašauskienė, 2003; R. Želvys 2004, 2005, 2006; T. Bulajeva, 2005; kt.) išsakytos mintys leidžia išskirti šiuos aktualiausias Lietuvos aukštojo mokslo sistemos reformai aspektus:

- 1) aukštasis mokslas Lietuvoje, kaip ir visame pasaulyje, yra tapęs masiniu ir aukštojo mokslo *masiškejimui* yra būdingi visi tokie patys požymiai, kaip ir Vakarų valstybėse ar Amerikoje. 2004–2005 mokslo metais aukštojo mokslo siekė 39 procentai universitetinio amžiaus jaunuolių, 2000–2001 mokslo metais atitinkamai – 22 procentai (Statistikos departamento duomenys 2005). Pagal studentų skaičių Lietuva yra viena pirmaujančių Europoje. Toks aukštojo mokslo masiškejimas turi ir neigiamų pasekmių aukštojo mokslo raidai, kaip, pasak R. Želvio (2005), dėl jo masiškumo yra prarandamas aukštojo mokslo įvaizdis visuomenėje, dėstytojo darbas ir akademinė karjera praranda savo prestižą ir yra palyginti menkai apmokama. Aukštojo mokslo masiškejimui Lietuvoje, kaip ir visame pasaulyje, būdinga tai, kad vis daugiau vyresnių žmonių studijuoja aukštosiose mokyklose. Statistikos duomenys rodo, kad 2004–2005 mokslo metais Lietuvos aukštosiose mokyklose studijavo 138,5 tūkst. (2000–2001 mokslo metais – 95,6 tūkst.), iš kurių penktadalis – 35 tūkst. – universitetuose ir kolegijose studijuojančių buvo vyresni nei 30 metų žmonės;
- 2) sparti aukštojo mokslo *diversifikacija*: per 16 Nepriklausomybės metų labai išsiplėtė Lietuvos aukštųjų mokyklų tinklas: dauguma buvusių institutų tapo universitetais. 2000 metais priimtas Aukštojo mokslo

įstatymas įteisino binarinę aukštojo mokslo sistemą – lygiagrečiai su universitetais formavosi kitų neuniversitetinių aukštojo mokslo institucijų – kolegijų – tinklas. Kiekviena aukštųjų mokyklų skiriasi savo misija, auditorija, veiklos sritimi. Universitetai siūlo akademinę ir profesinę studijų programas, pagal kurias studentai įgyja išsamų teorinį išsilavinimą. Universitetinės studijos turėtų teikti absolventui tvirtą plačių žinių, gebėjimų ir įgūdžių pagrindą, kuris įgalina žmogų lengvai ir kūrybiškai adaptuotis bet kuriose plataus veikimo darbo vietose. Neuniversitetinės studijos yra orientuotos į profesinių studijų programas, konkrečią praktinio ar technologinio pobūdžio profesiją. 2005–2006 mokslo metais Lietuvoje veikė 21 aukštoji mokykla – 10 valstybinių universitetų, 5 valstybinės akademijos, 6 nevalstybiniai universitetai. Neuniversitetinį sektorių sudaro 28 kolegijos, iš kurių 12 yra nevalstybinių;

- 3) vyksta aukštojo mokslo *internacionalizacija* – studentų bei dėstytojų mainai, tarptautinės konferencijos, bendri moksliniai projektai – visa tai liudija spartų šio proceso vyksmą Lietuvos aukštosiose mokyklose, kuris, pasak R. Želvio (2005), gali būti vertinamas dvejopai – viena vertus, aukštojo mokslo internacionalizacija padeda kelti personalo, dėstytojų, studentų kvalifikaciją, plėsti patirtį, tapti matomi pasaulyje, antra vertus, atsiranda „protų nutekėjimo“ pavojus;
- 4) studijų masiškėjimas yra glaudžiai susijęs su *studijų finansavimu*. Savo lėšomis studijuojančių sparčiai daugėja, todėl vis labiau ryškėja ir daug diskusijų kelia aukštųjų mokyklų, kaip švietimo paslaugas teikiančių institucijų, vaidmuo. Savo lėšomis studijuojantys studentai verčia aukštąsias mokyklas vis geriau išmanyti komercinį

veiklos modelį – didėja dėstytojams keliami reikalavimai, dėstytojai priversti atsivėlgti į studentų norus ir traktuoti juos kaip savo klientus, dėl to atitinkamai keičiasi ir bendravimo pobūdis universitete.

Išvados

1. Šiuolaikinio aukštojo mokslo istorinės raidos bei sampratų turinio analizė leidžia teigti, kad šiuolaikinio aukštojo mokslo samprata turėtų būti grįsta tokiomis nuostatomis:

- šiuolaikinis aukštasis mokslas yra plėtojamas autonomiškoje mokslo ir studijų institucijoje, kuri yra nepavaldi valstybinių ar privačių institucijų kontrolei ar spaudimui;
- institucijoje kvalifikuoti dėstytojai užsiima moksline tiriamąja veikla ir taikydami efektyvius mokymo metodus bei kritiškai vertindami naujausias mokslo žinias į tiriamąją veiklą įtraukia ir studentus, šitaip ugdydami jų kritinį mąstymą bei sužadindami intelektines galias;
- akademinės bendruomenės narių tarpusavio santykiai grindžiami paritetiškumo principu – lygiateisiai ir lygiaverčiai santykiai, kur vyrauja liberali ir draugiška atmosfera, bendradarbiavimas ir pagarba individo teisėms.

2. Šiuolaikiniai universitetai, tęsdami demokratiškumo tradicijas, išlaiko aukštojo mokslo vertybių pamatą, bendruosius tikslus ir idėjas, kuriomis grindžiamas efektyvus edukacinis procesas universitete ir daromas ugdomasis poveikis visuomenei.

3. Lietuvos aukštojo mokslo realijoms iš esmės yra būdingos pasaulinės aukštojo mokslo raidos tendencijos bei su tuo susijusios problemos, kurių aktualiausias yra aukštojo mokslo kokybės bei finansavimo klausimai, sąlygojami aukštojo mokslo masiškėjimo, diversifikacijos, internacionalizacijos reiškinių.

LITERATŪRA

- Baldwin J. W. (1996). Viduramžių kultūra. Vilnius: Aidai.
- Barnett R. (1990). The Idea of Higher Education. Buckingham: Open University Press.
- Bulajeva T. (2005). Aukštojo mokslo internacionalizavimas globalizacijos sąlygomis. Acta Paedagogica Vilnensia Nr. 14. Vilnius: VU leidykla.
- Castells M. (2005). Informacijos amžius: ekonomika, visuomenė ir kultūra. Tinklaveikos visuomenės raida. Kaunas: Poligrafija ir informatika.
- Čižas A. (2001). Bandymai nusmaigstyti tarptautines studijų gaires. Aukštojo mokslo sistemos ir didaktika. Konferencijos pranešimų medžiaga. Kaunas: Technologija.
- Drucker P. F. (1993). Post-capitalist Society. New York: HarperBusiness.
- Edwards K. (2004). The University in Europe and the US. The University in the Global Age. (ed.) R. King-Palgrave: Macmillan.
- Figel J. The modernization agenda for European universities. 2006 prieiga per internetą: http://ec.europa.eu/commission_barroso/figel/speeches/docs/06_09_22_OUNL_en.pdf
- Gudaitytė D. (2001). Aukštojo mokslo tapimo masiniu reiškiniu ypatumai, pasaulinės tendencijos ir jų projekcijos į Lietuvą. Daktaro disertacija. Kaunas: Technologija.
- Jucevičienė P. (1994). Šiuolaikinės studijų sistemos: pasiekimai, problemos, perspektyvos. Edukologijos konferencijos medžiaga. Kaunas: Technologija.
- Jucevičienė P. (1996). Šiuolaikinis aukštasis mokslas-Quis es? Quo vadis?/ Studijos aukštojoje mokykloje (konferencijos medžiaga). Kaunas: Technologija.
- Jucevičienė P. (1997). Lyginamoji edukologija. Kaunas: Technologija.
- Jucevičienė P. (2005). Responding to the challenge of globalization-quality of the learning university. Higher Education Facing Globalization and Europeanization. Kaunas: Technologija.
- Jucevičienė P., Merkys G., Reinert. (2002). Towards the Learning Society. Frankfurt am Main: Peter Lang.
- Kačerauskas T., Zavadskas E. (2006). Demokratijos institucijos, valdžia ir prievarta. Politika 3: Universiteto kova demokratijos sąlygomis. Problemos. Prieiga per internetą http://www.leidykla.eu/fileadmin/Problemos/2006_priedas/Tomas_Kacerauskas_Edmundas_Kazimieras_Zavadskas.pdf
- Klimašauskienė R. (2003). Tradicinis ir šiuolaikinis aukštasis mokslas: žinių kūrimo aspektas. Aukštasis mokslas žinių visuomenei. (Konferencijos pranešimų medžiaga). Kaunas: Technologija.
- Kraujutaitytė L. (1998). Liberalaus aukštojo mokslo koncepcija: kredo ir alternatyvos. Aukštojo mokslo sistemos ir didaktika (konferencijos pranešimų medžiaga). Kaunas: Technologija.
- LR Vyriausybės programa 2004–2008. Prieiga per internetą <http://www3.lrs.lt>
- Lietuvos aukštasis mokslas. Baltoji knyga: ES PHARE programa „Lietuvos aukštojo mokslo reforma“ (1999). LRŠMM. Vilnius: Puntukas.
- Lietuvos aukštojo mokslo sistemos 2006–2010 metų plėtros planas (Lietuvos universitetų rektorių konferencijos siūlomas projektas, 2005). Prieiga per internetą <http://www.lmt.lt/PROJEKTAI/TEKSTAI/LURK.doc>
- The Postmodern University? Contested Visions of Higher Education in Society (1997). Smith A., Webster F. (eds). Bristol: Society for Research into higher Education and Open University Press.
- Universitetų pajėgumas vykdyti magistrantūros studijas (2004–2006 m. studija). Prieiga per internetą: http://www.skvc.lt/files/Magistr/Univ_pajeg_vykdyt_magistr_stud_liet.pdf
- Lyotard J. F. (1993). Postmodernus būvis: šiuolaikinį žinojimą aptariant. Vilnius: Baltos lankos.
- Maceina A. (1990). Pedagoginiai raštai. Kaunas: Šviesa.
- McLaughlin T. H. (1997). Šiuolaikinė ugdymo filosofija: demokratiškumas, vertybės, įvairovė. Kaunas: Technologija.
- Minoque K. (1973). The Concept of the university (knygos ištraukos iš Barnett R. The Idea of Higher University, 1990).
- Poškienė A. (1998). Universiteto organizacijos kultūra – kompleksinis aukštojo mokslo edukologinis veiksnys. Daktaro disertacija. Kaunas.
- Scott P. (1995). The Meanings of Mass Higher Education. Open University Press.
- Samalavičius A. (2003). Universiteto idėja ir akademinė industrija. Vilnius: Kultūros barai.
- Savickienė I. (2005). Universitetinių studijų kokybės vertinimo sistemos projektavimas. Daktaro disertacijos rankraštis. Kaunas: VDU.
- Švietimo gairės: Lietuvos švietimo plėtotės strateginės nuostatos, 2003–2012 metai: projektas. Vilnius: Dialogas.
- Šveikauskas V. (2000). Tradicinių ir modernių aukštojo mokslo bruožų sąveika realizuojant visuomenės sveikatos bakalauro studijų sistemą. Daktaro disertacija (rankraštis). Kaunas: KTU.

Wyatt, I. (1990). Commitment to Higher Education. London: SRHE.

Želvys R. (2005). Development of Lithuanian Higher Educational Policy in a Global Context: To What extent Can We manage Change? Higher education facing Globalization and Europeanization. Kaunas: Technologija.

Želvys R., Žilinskaitė R. (2004). Lietuvos aukštojo mokslo reforma: laimėjimai ir problemos. Acta Paedagogica Vilnensia. Vilnius: VU leidykla.

Želvys R. (2006). Managing education at the Beginning of New Millenium: looking for the solutions of the Emerging Challenges. Socialiniai mokslai. Kaunas: Technologija.

Zuzevičiūtė V. (2005). Metakognityvinių strategijų modeliavimas universitetinėse studijose. Daktaro disertacijos rankraštis. Kaunas: VDU.

HISTORAL DEVELOPMENT OF THE CONCEPT OF HIGHER EDUCATION AND ITS VALUES.

Ingrida Tinfavičienė

Summary

The aim of the article is to present the most important aspects of historical development of higher education and to look at the context of the origin of basic features of higher education. The most scientists agree that the main features of university, such as academic freedom, autonomy, democracy, should be preserved despite of globalization challenges.

The article starts with the idea of higher education in antiquity, and then discusses concepts of higher education in the works of Humboldt, Schleiermacher, and Newman. Next chapter of the article presents conceptions on higher education in the understanding of Flexner, Gasset, Lewis, Hutchins, Jaspers, Oakshott, Minogue and Barnett. The main ideas on higher education at university started from G. Fichte (1808) concluded with R. Barnett (1990) are presented in the table. The third part of the article describes the situation in Lithuanian higher education system and short-

ly presents the main challenges of massification, diversification and internationalization in the country. The article concludes that, in continuing the democratic tradition of higher education, modern universities preserve common values, aims and ideas, and the concept of modern higher education should be based on the presumption that higher education has to be developed as an autonomous institution of science and learning, which is free from external pressure or control by other institutions. Lectors take a critical position with regard to the knowledge they deliver to students and include students in scientific research process, thus contributing to their critical thinking and intellectual power. The relationships among members of academic community are based on a parity basis and each of them is entitled to academic freedom.

Keywords: higher education, features of higher education, university.

Įteikta: 2007 03 05

Priimta: 2007 07 15